

Turgut Özgüney

**Herakleitos
Ve
Sokrates**

BEYAZ BAYKUŞ: 45

FELSEFE: 1

TURGUT ÖZGÜNEY / HERAKLEİTOS VE SOKRATES

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü,
yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Yelda Cumahioğlu
Genel Yayın Yönetmeni: Özlem Küskü
Yayın Koordinatörü: Kaan Cumahioğlu
Editör: Devrim Yalkut
Kapak Tasarım: Işıl Ilgıt Şimşek
Sayfa Düzeni: Işıl Ilgıt Şimşek
Sosyal Medya-Grafik: Işıl Ilgıt Şimşek

Destek Yayınları: Aralık 2020

Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN 978-625-441-049-9

© Beyaz Baykuş
Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul
Tel. (0) 212 252 22 42 - Faks: (0) 212 252 22 43
www.beyazbaykus.com
facebook.com/beyazbaykusyayinlari
twitter.com/beyazbaykusy
instagram.com/beyazbaykusyayinlari

Deniz Matbaa Mücellit - Çetin Koçak
Maltepe Mahallesi Hastane Yolu Sok No. 1/6
Zeytinburnu / İstanbul
Sertifika No. 48625

Beyaz Baykuş Yayınları, Destek Yayınları'nın tescilli markasıdır.

TURGUT ÖZGÜNEY

BÜYÜK DÜŞÜNÜRLERDEN YAŞAM BİLGELİĞİ

Herakleitos

Sokrates

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
HERAKLEİTOS (İÖ 540-480)	11
Artemis (Av ve Orman Tanrıçası)	13
Aşk ve Güzellik Tanrıçası Afrodite.....	14
Anteros	15
Agraphos Nomos (İlahi Yasa)	17
Ateş	17
Logos	18
Karşıtlar	20
Değişim	21
Akış-Irmak.....	22
Dil ve Düşünce	23
İnsan	24
Bilgelik.....	24
Nemli ve Kuru Ruhların Hermeneotiği	25
Bir ve Çok	26
Uyku ve Uyanıklık	26
Yukarı ve Aşağı Yol	27
Ölçü	28
Çekişme ve Uyum.....	28

Yaşam ve Ölüm.....	29
Tanrı Anlayışı	30
Etik.....	30
Pers Kralı Darius ile Herakleitos'un Mektuplaşması.....	32
Pers Kralı Darius'un Herakleitos'a Mektubu	32
Efesli Herakleitos'un Kral Darius'a Mektubu	33
Herakleitos'un Kitabı.....	33
Herakleitos'tan Etkilenenler	37
Herakleitos Hakkında	38
 SOKRATES (İÖ 469-399)	 40
İÖ 5. Yüzyılda Atina	40
Hayatı	44
Sokrates Ksantippe ile Evleniyor	59
Athena: Bilgelik, Akıl ve Savaş Tanrıçası	65
Güneş Tutulması	67
Sokrates'in Politika Felsefesi (Monarşi, Tiranlık, Aristokrasi, Plütokrasi, Demokrasi)	69
Aspasia ve Theodete (Atina'yı Sarsan İki Kadın)	70
Aspasia	70
Theodete.....	73
Alkibiades Sokrates'i Anlatıyor (Platon-Şölen)	77
Sokrates Tensel ve Tinsel Aşk Anlatıyor.....	80
Sokrates'in Yöntemi	81
Sokrates'in Erdem ve Ruh Anlayışı	86
Aristoteles'in Sokrates Eleştirisi	88
Sokrates Hakkında.....	96

Aristofanes	98
Sokrates'in Tilmizlerinin (Takipçilerinin)	
Kurduğu Okullar	101
1. Kinik Okulu.....	101
A. Antisthenes (İÖ 440-366)	101
B. Diogenes (İÖ 412-323)	107
C. Krates (İÖ 365-285).....	134
D. Hipparkhia (Krates'in Eşi)	138
2. Kyrene Okulu (Hedonizm; Hazcılık).....	139
Aristippos (Tat Alma ve Ölçülü Olma Sanatı Ustası: İÖ 435-355)	139
Aristippos'un Felsefi Anlayışı.....	142
3. Megara Okulu: Euklides (İÖ 4. Yüzyıl).....	146
4. Platon Okulu: Akademia	148
Platon'un Diyalogları:.....	162
Platon: Sokrates'in Savunması'ndan	183
Antisthenes, Platon, Aristippos Hakkında	185
Ksenophanes.....	189
Ksenophanes: Sokrates'ten Anılar	193
Sokrates'in Çok İyi Eğitim Aldıklarına İnanıp Bilgelikleriyle Gurur Duyanlara Davranışı:	
Euthydemos	193
Elisli Hippas ile Adalet Üzerine	206
İrade Üzerine	211
Sokrates ve Sofist Antiphon.....	215
Dostluk Hakkında (Antisthenes ile Söyleşi)	217

Mutluluk ve Erdem Üzerine	
(Aristippos ile Söyleşi)	220
Sokrates'in Mantık Yürütme Yöntemi	224
1. Bilgelik.....	226
2. İyi	227
3. Güzel.....	228
4. Yiğitlik.....	228
5. Krallık ve Tiranlık.....	230
Yıldızbilim.....	231
Ksenophanes Sokrates'i Anlatıyor	232
KÜÇÜK SÖZLÜK	244
KAYNAKÇA.....	247

SUNUŞ

Antikçağ Yunan felsefesinin parlayan iki yıldızı Herakleitos (İÖ 540-480) ve Sokrates (İÖ 469-399). Herakleitos Efes, Sokrates ise Atina semalarında bir yıldız gibi parlamışlar ve içinde yaşadıkları toplumlara düşünce ve eylemleriyle ışık saçmışlardır. Her ikisinin de benzer özellikleri ve ayrımları vardır. Gök-yüzünden yeryüzüne inen felsefi düşünceleriyle tüm dünyada derin ve silinmez izler bırakmışlar. Herakleitos ve Sokrates'in yaşamlarına yön veren ve onları tüm yaşamları boyunca etkileyen öge, "Daimon"dur. Daimon, her insanın içinde gizli olarak bulunan "Tanrısal Ses", "Uyarıcı Ses"tir. Tanrı ile olan gizli bağıdır. Yani "vicdan"dır. Herakleitos için Daimon, dışsal yani fiziksel değil, içsel, ruhsal alın yazısıdır. Sokrates içinse Daimon, çocukluğundan beri kendisini uyaran, kötü bir şey yapmasına mâni olan tanrısal bir içsestir. Ayrıca her ikisinin de ilham kaynakları bilge kâhinlerdir. Sibylla ve Diotima...

Sibylla, Herakleitos'un ruhunun derinliklerine inmesini sağlayan, evrenin ve yeryüzünün sırlarını açığa çıkarmasına neden olan, tanrısal sesin temsilcisi, ilham kaynağı, ermiş, efsanevi kadın bilgedir. Diotima ise Delf şehrindeki Apollon Tapınağı'nın ermiş Pythi'sidir. Ve Sokrates'i "hiçbir şey bilme-

diğini bilinçli olarak bildiği için” dünyanın en bilge kişisi olarak ilan edendir. Sokrates ve Herakleitos, kendilerinden sonra gelen düşünce dünyasının filozoflarını büyük ölçüde etkilemiş, onların felsefi kuramlarının esin kaynağı olmuş ve etkileri yüzyıllar boyunca sürmüş, günümüze kadar gelmiştir.

Herakleitos ve Sokrates’in arasındaki en büyük ayırım ise Herakleitos’un kendisini, içinde yaşadığı toplumdan soyutlaması ve yalnızlığa çekilmesidir. Buna karşılık Sokrates’in ise, içinde yaşadığı toplumla iç içe, kucak kucağa yaşamış olmasıdır. Herakleitos, *Doğa Üzerine* (Peri Physis) adlı bir eser bırakmasına karşın, Sokrates ise yazılı hiçbir eser bırakmamış ve yazmamıştır. Sadece Euripides’e tragedyalar yazmıştır.

Bu kitabı yazmayı tasarladığım zaman, akıcı bir roman tadında olmasını arzu ettim. Çünkü yorgun insan zihni, felsefi terimlere ve kavramlara alışık olmadığı için bu terimler ve kavramlar insana sıkıcı geliyor. Akıl veya zihin herhangi bir şeyi anlamadığı zaman, Platon’un misoloji (us nefreti) dediği şey başlar. Bu durum tüm yaşam için de geçerlidir. Akıl veya zihin disiplinli düşünmeye alışık olmadığı zamanlarda ortaya çıkan bir durumdur bu. Gündelik yaşamın akışı içinde çoğu zaman gelişigüzel, sıradan düşüncelerin ve duygulanımların içinde kendimizi bulur ve yaşadığımız ortamı ona göre değerlendiririz. Objektiflik yoktur bu değerlendirmede. Eğer felsefi ve mantıksal düşünce dünyasına girersek, içinde yaşadığımız nesnel dünyayı daha iyi anlamlandırma olanağını bulabiliriz. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, felsefe son amaç, erek değildir. Felsefe bir geçiş noktasıdır. Bir ara durumdur. Ontolojik ve gnostik dünyaya doğru bir yolculuktur, eğer yapılabilirse...

*“Bu karanlık ve kasvetle dolu zor bir yoldur.
Eğer bir inisiye size rehberlik ederse, yolunuz
güneşin aydınlığından daha aydınlık hale gelir.”**

HERAKLEİTOS (İÖ 540-480)

Hayatı

İyonya'nın en ünlü filozofu sayılan Blosson oğlu Herakleitos soylu bir ailenin en büyük oğlu olarak Efes'te dünyaya gelmiş, İÖ 540-480 yılları arasında yaşamıştır. Son derece mağrur, tepeden bakan birisi olarak yetişmiştir. Yalnızlığı seven, asık suratlı, somurtkan, hüzünlü Herakleitos'a sözleri anlaşılamadığından dolayı yurttaşları “Karanlık” adını takmıştı. Çağdaşları ile görüşleri açısından büyük bir farklılık içindeydi. 69. Olimpiyat'ta 40 yaşındaydı. Bu büyük zekâ, yalnızdı. Herakleitos yaygın ününe ve etkisine karşın, yüzyıllar boyunca, ağlayan, muammacı, karanlık gibi sıfatlarla anıldı. Helenistik tarihçi Antisthenes, babası ölünce kendisine kalan kral rahipliğini kardeşi Alexander'a bıraktığını anlatıyor. Tiran Melankomas'ı tiranlığı bırakmaya ikna ediyor. Yerini demokrasi alıyor, fakat Herakleitos'u bu da tatmin etmiyor. Sonunda insanlardan kaçarak yalnızlığa çekiliyor. Toplum yaşamından ayrılıp dağlarda ot ve yeşillik yiyerek yaşamaya başlıyor. Ama sonra bedeni, bu

* Hippolitus'un anlatımı. Heresy avcısı. İS 170-236 yılları arasında yaşamış literalist Hristiyan. Gnostik felsefenin kökeninin, Yunan felsefe okullarından kaynaklandığını iddia eder. Timothy Freke-Peter Gandy, *İsa ve Kayıp Tanrıça*, çev. Aslı Bengisu, Ayna Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 143

yüzden su toplamaya başlayınca kente dönüyor ve hekimlere bilmece sorar gibi yağmurlardan sonra kuraklık yaratıp yarata-mayacaklarını soruyor. Onlar ne demek istediğini anlamayınca, kendini sığır ambarına kapatıp tezeklerin sıcaklığı ile içindeki suyu buharlaştırmayı umuyor. Ama bu şekilde hiçbir şey elde edemeyince, 60 yaşında ölüyor. Hermippos'un anlattığına göre, hekimlere içindeki suyun bağırsaklarını boşaltmak suretiyle dışarı atılıp atılamayacağını sormuş, hekimler de bunun olamayacağını söyleyince, güneşin altına yatıp, kölelerinden üzerine tezek sıvamalarını istemiş. Böylece her tarafı gerilip ertesi gün ölmüş ve agoraya gömülmüş.

Çocukluğundan beri olağanüstü bir insandı. Gençliğinde hiçbir şey bilmediğini ileri sürerdi. Diogenes Laertios'a göre Herakleitos, hiç kimsenin öğrencisi olmadı. Kendini incelediğini ve her şeyi kendi kendine öğrendiğini söylüyordu. Sotion'a göre Ksenophanes'in öğrencisi olduğunu söyleyenler varmış. Aristo da *Herakleitos Üzerine* adlı eserinde onun su toplama hastalığından iyileştiğini, başka bir hastalıktan öldüğünü söyler. Hip-pobotos da böyle söylüyor. Kitabının temel konusu, doğa üzerinedir. Üç bölümdür. Birincisi, evren üzerine, diğerleri politika ve tanrıbilim üzerinedir. Eserini, ancak uzmanlar yaklaşılsın ve halkın küçümseyeceği bir şey olmasın diye özellikle anlaşıl-maz yazarak Artemis Tapınağı'na adadı. Sonra tapınağa çekildi. Çocuklarla aşık kemiği oynuyordu. Çevresinde toplanan Efes-lilere de “*Ne bakıyorsunuz? Lanet olasıcalar! Böylesi, aranızda ka-tılıp politika yapmaktan daha iyi değil mi?*” demişti.

Theophrastos onun yarım ve çelişkili yazmasını, karam-sarlığına bağlar. Antisthenes de *Filozoflar Zinciri* adlı eserinde kardeşi için krallık üzerindeki haklarından vazgeçmesini onun ruh yüceliğinin işareti olarak anlar. Eseri, o kadar ünlü oldu ki Herakleitosçular denen ardılları ondan kaynaklandı.

Kendini beğenmişliği, kutsal hastalık (sara) diye tanımlıyordu. Gözün gördüğüne inanmak gerektiğini söylüyordu. Bazen o kadar parlak ve açık yazardı ki en kalın kafalı insan bile onu kolayca anlar ve ruhunun yükseldiğini hissederd. Kısa deyişleri ve serimlemesi eşsizdi. Gramerci Seleukos'un söylediğine göre, Kroton adında birisi *Dalgıç* adlı eserinde Herakleitos'un kitabını Yunanistan'a Krates adında birisinin getirdiğini anlatıyormuş. Eserin içinde boğulmamak için Deloslu bir yüzücüye ihtiyaç varmış. Esere bazıları *Musalar* (İlham Perileri) adını, bazıları da *Doğa Üzerine* adını vermiş. Diodotos ise *Yaşam Kuralı İçin Şaşmaz Bir Yönetim* diyor. Başkaları da *Davranış Kuralı* veya *Herkesin Yaratılışındaki Tek Düzen* diyor. Demetrios'un *Adaşlar* adlı eserinde söylediğine göre, Atinalılar arasında çok ünlü olmasına rağmen, onları da hor görüyordu. Buna karşılık kendisi Efesliler tarafından hor görüldüğü halde, kendi yurdu nu tercih ediyordu. Phaleronlu Demetrios da *Sokrates'in Savunması* adlı eserinde onu anar.*

Artemis (Av ve Orman Tanrıçası)

Zeus ve Leto'nun kızları olan Artemis, ebedi olarak bakire kalmak istemiş. Zeus da onun bu isteğini kabul etmişti. Her akşam ikiz kardeşi Apollon altın güneş arabasıyla ufukta gözden kaybolunca, Artemis gelir, gümüş arabasını gökyüzünün bir ucundan bir ucuna sürerdi. Ama şafak söküp Apollon dünyanın çevresindeki günlük yolculuğuna başlayınca Artemis gümüş arabasını gökyüzünde bırakıp yeryüzüne inerdi. Kısa etekli bir giysi giyer, parıltılı sadağını omzuna asar, bütün gü-

* Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 422-427; Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1984, s. 57-59

nünü yeşil ormanlarda av peşinde koşarak geçirirdi. Çevresinde onunla birlikte avlanan bir grup peri kızı (Nympha) vardı. Ama en iyi, en güzel genç kızlar Artemis ile birlikte avlanmak ve vakit geçirmek gibi büyük bir onura erişebilirlerdi. Avlanmaktan yorgun düşünce, serin derelerin taşların üstünden akıp gittiği gölgeli yerleri arayıp bulur, orada yıkanır, soğuk suların içer, ağaçların altındaki yumuşak otların üzerinde uzanıp dinlenirlerdi. Bu gözlerden uzak, sessiz, gizli orman köşelerine girmeye kimse cüret edemezdi. Çünkü buralar ancak Artemis ve yoldaşları Nymphaların girebileceği kutsal yerlerdi. Yardımsever bir tanrıça olan Artemis, hamile kadınları da korumayı seviyordu. Çünkü annesi Leto onu doğurduktan sonra ikiz erkek kardeşi Apollon'un Delos Adası'ndaki doğumuna yardımcı oldu. Bu nedenden dolayı doğum yapan anneleri gözetken bir doğum tanrıçası olarak kabul edilir. Apollon ve Artemis annelerinin kendilerini dünyaya getirirken çektiği zorluk ve acıların farkındaydılar. Bu nedenle Apollon ve Artemis annelerini korumak için zaman zaman güçlerini birleştirirlerdi. Örneğin; Hera, Zeus'un ölümlü kadın olan Leto'dan çocukları olduğu için onun peşine büyük bir yılan olan Python'u salmıştı. Daha sonra Apollon Python'u okla vurarak öldürdü ve annesini kovalayan yılanı cezalandırmış oldu.*

Aşk ve Güzellik Tanrıçası Afrodite

Antikçağ Yunan mitolojisinde aşk ve güzellik tanrıçası olarak tapılan Afrodite'nin daha birçok tanrıçalıkları vardır. Aslen doğulu olduğu söylenir ve verimlilik tanrıçasıdır. Zamanla aşk tanrıçası niteliğini kazanmıştır. İlkbahar (Bahçeler ve Çiçekler) Tanrıçası olmuş, Poseidon'un yanında deniz tanrıçası olarak

* Müzehher Erim, *Mitolojiden Masallar*, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 63, 64

görünmüştür. Bazı metinlerde cinsel kışkırtma tanrıçası olarak tanınır. Hesiodos onun deniz köpüğünden doğduğunu anlatır. Homeros'a göre Zeus'la Dione'nin kızıdır. Hephaistos'un kocasını aldatan karısıdır. Thebai şehrinde savaş tanrısı Ares'in karısı olarak görünür. Eros, Anteros, Himeros, Pathos, Peito, Enea gibi pek çok çocukları vardır. Romalılar ona Venüs derler. Kythera Adası yakınında deniz dalgalarının köpüğünden doğduktan sonra önce Kıbrıs Adası'na çıktığı için ona Kipris (Kıbrıslı) ve Anadyomene (su yüzüne çıkan) adları da verilmiştir. Tatlı gülüşlü olduğundan Khrysee, güzel çelenkli olduğundan Eystephanos, sevgi dolu yüreğinden doğan güçsüzlüğünden dolayı Analkis Theos gibi daha birçok adlarla da anılır.

Afrodit, aşkın tanrıçasıydı. Diğer Olympos tanrılarının birçok görevi olmasına karşın, Afrodit'in tek görevi aşktı. Bu görevini sevinçle yerine getirirdi. Afrodit'in en önemli silahı bir korseydi. Bir kuşak ya da kemere benzerdi ve büyülüydü. Bu büyülü korseyi giyen her kadın son derece çekici olur ve hiçbir erkek ona karşı koyamazdı. Afrodit, bazı zamanlar bu korseyi Zeus'u baştan çıkarmak isteyen tanrıça Hera'ya kullanması için verirdi.*

Anteros

Yunan mitolojisinde çok önemsenen bu diyalektik kavram, Yunanca "Karşıt Sevgi" anlamına gelir. Birçok metinlerde "Karşılıklı Aşk" ya da "Karşılık Gören Aşk", "Seveni Mutlu Eden Aşk" olarak yorumlanır. Herakleitos diyalektiğinde Anteros, temel bir sezgi olarak belirir. Bu sezgi karşıtlığın geliştirici gücünü ortaya koyar. Anteros (Karşıt Sevgi), Eros'un (Sevgi) kardeşidir ve anneleri Afrodit, onu Eros'un daha iyi

* Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 65

gelişebilmesi için doğurmuştu. Antikçağın Yunan mitolojisine göre Eros, ancak Anteros'un yanındayken gelişebiliyordu. Ona yaklaşıncı sevinir ve ondan uzaklaşıncı ağlarmış. İskenderiye Okulu'na göre de ona yaklaştığı zaman büyür ve ondan uzaklaştığı zaman yeniden çocuklaşmış. Bu mitolojik inanç, daha sonraları antikçağın büyük düşünürü Herakleitos tarafından Yunanca "Savaş" anlamına gelen "Polemos" kavramıyla dile getirilen ve bir "Logos Yasası" olarak ileri sürülen "Karşıtların Birliği ve Çatışması" ilkesini içerir. Nesnel gerçekliğin sözle dile getirilişini ortaya koyan Logos kavramı, evrende bir "Evrensel Yasa"nın varlığını ortaya koyar. Her şeyin bu yasayla meydana geldiğini anlatır. İdealist açıdan en yetkin dile getirilişini Hegel'in diyalektiğinde bulur. Bu evrensel yasa, daha sonra bilimsel olarak değerlendirilerek "Diyalektik Materyalizmin Temel Yasası" olmuştur. Bu yüzden ilk bilimsel düşünceyi de bu sezginin hazırladığı söylenebilir. Çünkü bu sezgi evrensel düzenin birtakım yasalara bağlı olduğu düşüncesini içermektedir. Herakleitos bu yasanın hem doğa, hem insan, hem bilinç olan her şeyde bulunduğunu ileri sürmüştür. Bilim, bu yasaları bulup meydana çıkarmaktadır. İlk Yunan düşünürleri de "Doğanın Düşüncesini Edinmek" için doğanın kendisini araştırmışlar ve doğa bilginleri olmuşlardır. İnceledikleri doğa, karşıtların birliği olan ve onların çatışmasıyla devinen bir doğadır. "Oluşma", "Değişme" ve "Devim" ile gerçekleşmektedir. Yüzyıllar sonra bilimin ve diyalektik felsefenin bilimsel olarak ortaya koyduğu gibi doğa, toplum ve bilinçte, bütün olgular karşıtlıklarını da içerirler. *Varlıklar, bu karşıtlığın çatışmasıyla gelişir. Evrensel gelişmeyi sağlayan nesne ve olgulardaki bu karşıtlıktır. Madde bu karşıtlığı içerdiği için devimsel ve gelişimseldir.**

* Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, s. 64, 65